

УДК 4(075)

DOI 10.24412/2413-2004-2022-1-94-102

**МАВҚЕИ ВОЖАҲОИ ТОЧИКӢ
ДАР БУНӢДИ
КАЛИМАҲОИ НАВ** *Ҳикматуллоева Наимахон Анвархоҷаевна,
саромӯзгори кафедраи назария ва амалияи забони
англисӣ, факултети забонҳои хориҷии МДТ “ДДХ
ба номи акад. Б.Ғафуров” (Тоҷикистон, Хучанд)*

**РОЛЬ ТАДЖИКСКИХ
СЛОВ В ОБРАЗОВАНИИ
НОВЫХ СЛОВ** *Ҳикматуллоева Наимахон Анвархоҷаевна,
старший преподаватель кафедры теории и
практики английского языка факультета
иностранных языков ГОУ “ХГУ имени Б.Гафурова”
(Таджикистан, Худжанд)*

**THE ROLE
OF TAJIK WORDS
IN THE FORMATION
OF NEW WORDS** *Khikmatulloeva Naimakhon Anvarkhojaevna, senior
lecturer of the department of theory and practice of the
English language attached to the faculty of foreign
languages under SEI "KhSU named after B. Gafurov"
(Tajikistan, Khujand) E-MAIL: naimakhon@bk.ru*

Калидвожаҳо: пасвандҳои калимасоз, калимаҳои сохтаву мураккаб, калимаҳои аслии англисӣ, калимасозӣ, иқтибос, воҷожа, пасвандҳои сифатсоз, мансубияти замонӣ, унсурҳои луғавӣ, усули омехтаи калимасозӣ

Мавқеи вожаҳои тоҷикӣ дар бунёди калимаҳои нав баррасӣ гардида, дар асоси маводи аз ду забони решаи умумӣ дошта гирдоварда хусусиятҳои пасвандҳои калимасоз ба риштаи таҳлил кашида шудааст. Дар натиҷаи таҳлил маълум гардид, ки дар забони тоҷикӣ иғмори зиёди иқтибосҳои англисӣ мавҷуд мебошад, ки онҳо дар ҳуди забони асл аз ҷиҳати сохтор гуногун: сода, сохта, мураккаб ҳастанд, вале баъди ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ дохилгардиши он ҳамчун вожаҳои сода пазируфта мешаванд. Таҳлил ва қиёси маводи гирдомада нишон медиҳад, ки иқтибосҳои англисӣ дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ мавҷуда бо иддае аз пасвандҳои калимасоз ва вожаҳои мустақилмаънои тоҷикӣ ҳамроҳ шуда, як силсила калимаҳои сохтаву мураккаб ва тарзи омехтаро ба вуҷуд овардаанд.

Ключевые слова: словообразовательные суффиксы, словообразовательные окончания, составные слова, оригинальные английские слова, словообразование, заимствования, лексические элементы, метод смешанного словообразования

Обсуждается роль таджикских слов в образовании новых слов и анализируются особенности словообразовательных суффиксов на материалах двух языков с общим происхождением. Анализ показал, что таджикский язык имеет большое количество английских заимствований, которые структурно отличаются от языка оригинала: простые, составные, сложные, но после включения их в лексическую структуру таджикского языка они принимаются как простые слова. Анализ и сравнение собранных материалов показывает, что английские заимствования в лексике таджикского языка сочетаются с некоторыми словообразовательными окончаниями и самостоятельными таджикскими словами, создавая ряд сложных и смешанных слов.

Key-words: word-building suffixes, word-building inflexions, complex words, original English words, word formation, borrowings, lexical elements, mixed word-formation method

The article dwells on the role of Tajik words in the formation of new words, and the author analyzes the features of word-formation suffixes on the materials of two languages with a common origin. The analysis showed that the Tajik language has a large number of English loanwords which are structurally different from the original language: simple, compound, complex ones, but after being included into the lexical structure of the Tajik language they are accepted as simple words. Analysis and comparison of the collected materials show that English borrowings in the vocabulary of the Tajik language are combined with some derivational inflexions and independent Tajik words creating a number of complex and mixed words.

Таркиби луғавии забони англисӣ дар ҳар се давраи инкишофи он ягона набуда, дар ҷараёни мавҷудияти забони мазкур он аз қадим то имрӯз на танҳо такмил ёфтааст, балки ба таҳаввулоти алоҳидае низ дучор омадааст. Агар дар аҳди бостон доираи таркиби луғавии он дар қатори дигар забонҳои германӣ васеъ набошад (1, с. 99), пас дар даврони минбаъда он бо роҳи сохташавии вожаҳои сохтаву мураккаб ё бо усули конверсия ба вучуд омадани як қатор воҳидҳои луғавӣ тадричан бой шуда, барои ифодаи маъноҳои мухталиф соҳиби калимаҳои зарурӣ гардид (1, с. 164-165).

Вандҳои созандаи калимаҳои нави мансуб ба исм, сифат, ҷонишин ва монанди инҳо дар забони англисӣ низ дар тӯли мавҷудияти худ ҳам тағйироти шаклӣ, ҳам дигаргунии маъноиро паси сар кардаанд, яъне агар шаклҳои қадим ва баъдинаи қисме аз пешванд ё пасвандҳои ин забонро бо ҳамдигар қиёс намоем, маълум мегардад, ки онҳо аз лиҳози овозӣ фарқ карда, баробари ин доираи вазифаи калимасозии онҳо низ вусъат ёфтааст. Бо гузашти замон бархе аз калимаҳои мустақилмаъно ба гурӯҳи унсурҳои созандаи калимаи нав табдил ёфта, минбаъд фақат дар ҳамин вазифа мавриди истифода қарор гирифтанд. Чунончи, дар давраи нави инкишофи забони англисӣ шумори пасвандҳои калимасозии забони номбурда аз ҳисоби ба пасванд табдил ёфтани калимаҳои латиниасл ё франсавиасл афзуд (1, с. 235) ва ин боиси фароҳ гардидани захираи луғавии забони номбурда шуд.

Иддае аз чунин пасвандҳо дар баробари ҳамроҳшавияшон ба калимаҳои аслии англисӣ боз ба бархе аз вожаҳои иқтибосӣ низ илова шуда, боиси ташаккули калимаҳои нави сохта мешуданд. Масалан, агар пасванди *-er*, ки он шакли тағйирёфтаи *-ere*-и қадим аст, ҳанӯз дар давраҳои миёна ва нави инкишофи забони англисӣ дар калимасозӣ ба таври басо фаъл иштирок карда, сабаби ба вучуд омадани вожаҳои зиёде шуд (1, с. 164-234). Масалан, дар забони адабии англисии муосир пасванди номбурда дар як маврид ба калима ҳамроҳ шуда, дараҷаи олии сифатро созад (*silkier, silkier*: а. Абрешиммонанд; б. мулоим, нарм (16, с. 745-1008), пас дар ҳолати дигар он сифати нисбӣ *cottager* «кулбанишин, рустой, касе, ки дар коттеҷ зиндагӣ мекунад» (16, с. 199-1008) сохтааст.

3. *cottage* а. кулба; б. хонаи берун аз шаҳр, коттеҷ (16, с. 199). – Аге исмҳои мухталиф месозад: 1. амал, натиҷа; 2. вазъ; 3. теъдод, шумор; 4. арзиш; 5. маҳал, манзил (16, с. 1008).

Қолабҳои калимаҳои мураккаби англисӣ низ мисли вожаҳои сохтаи он дар тӯли мавҷудияти худ баробари нигоҳ доштани ҳамон қолабҳои анъанавии худ боз дигаргунии муайянеро паси сар намудаанд. Агар дар даврони қадими инкишофи забони мазкур қолабҳои ин гурӯҳи воҳидҳои луғавӣ он қадар вусъат пайдо накарда бошанд ва дар қолабҳои муайян танҳо исму сифату зарф сохта шаванд (1, с. 104), пас дар даврони миёнаи вучуди он баробари идомаи қолабҳои зикргардида инчунин бо роҳи баҳамоии пешоянду исм, зарфу феъл, асоси феълыву исм силсилаи калимаҳои нави мураккаб ба вучуд омаданд (1, с. 167), дар аҳди нави инкишофи ин забон бошад, дар заминаи қолабҳое, чун сифату исм аз ибораҳо гурӯҳи калони калимаҳо бунёд ёфтанд (1, 235).

1. chequebook «китобчаи чеки банкӣ» (4, с. 152).
2. silk-mill «корхонаи абрешимресӣ» (4, с. 745).
3. silkstoking а. Чорӯби абрешимӣ; б. шахси сарватманд (4, с. 745). Пасванди созандаи сифати феълӣ (walking рафта; loving дӯстдошта-4, 1009)
4. silkworm «кирми абрешим, кирмак» (4, с. 745).
5. checkerboard «тахтаи шоҳмот» (4, с. 151).
6. checkmate а. Шоҳ ва мат; 2. Мачозан мағлубият (4, с. 152).
7. chess-board «тахтаи шоҳмот, шатранч» (4, с. 152).
8. chess-man «мӯҳраи шоҳмот» (4, с. 152).
9. chess-player «шоҳмотбоз, шатранчбоз» (4, с. 152).
10. lemon-drop «оби наботи лимӯӣ» (4, с. 480).
11. beoard-stone (4, с. 26).

Маълум аст, ки робитаҳои мухталифи байни халқҳои ҷаҳон дар иқтибосҳои луғавии забон ба таври равшан инъикос гардида, ба туфайли теъдоди чунин унсурҳои луғавӣ нақши ин ё он халқро дар пешрафти тамаддуни халқҳои дигар ба осонӣ муайян намудан мумкин аст. Ба ин нукта ишора карда, профессор Ҳ. Мачидов таъкид намудааст, ки “ҳар як калимаи иқтибосии таркиби луғавии забон гувоҳи зиндаи ин ё он ҳодисаи таърихи гузаштаи соҳибони он аст» (6, с. 98).

Забони форсии тоҷикӣ аз ҷумлаи тавонотарин забонҳои олам ба шумор омада, дорои таркиби луғавии бой, имкониятҳои мухталифи баёни айни як матлаб аст. Дар бораи сарвати фаровони луғавӣ доштани ин забон мисолҳои зиёде овардан мумкин аст, вале мо ин ҷо бо ишораи як нукта маҳдуд мешавем. Донишманди барҷастаи Эрон Алиакбари Деххудо барои таълифи “Луғатнома”-аш ду миллион барга гирд овардааст. Аз аз чунин теъдоди барғаҳо нимаширо номҳои ҷуғрофиву ашхос ташкил диҳад, пас ними дигари он калимаҳои муқаррари забон аст, яъне ин забон дар ихтиёри худ наздик ба як миллион калима дорад, ки “ин анбӯҳи вожаҳо даҳ баробари вожаҳои англисӣ дар яксад соли охир ва панҷ баробари вожаҳои кунунии он аст» (10, с. 4).

Бо вучуди соҳиб буданаш ба чунин миқдори калони вожаву ифодаҳои забони форсии тоҷикӣ мисли забонҳои дигар ҳамеша аз забонҳои дигари хешу ғайрихеш воҳидҳои луғавии заруриро қабул намуда, таркиби луғавии худро аз ҳисоби онҳо боз ғанитар кардааст. Дар тӯли вучодаш ба забони модарии мо аз забонҳои Шарқу Ғарб як силсила калимаву ибораҳои ворид шуда, на танҳо дар ифодаи маъноҳои зарурӣ хизмат кардаанд, балки дар ташаккули калимаҳои сохтаву мураккаби зиёде нақши муайяне бозиданд. Яке аз чунин забонҳо англисӣ аст, ки аз он ба забони тоҷикӣ гурӯҳи муайяни вомвожаҳо дохил гардида, иддае аз онҳо дар калимасозӣ низ иштирок кардаанд. Аз ин ҷиҳат забони англисӣ бо тоҷикӣ шабоҳати наздик дорад, яъне як даста калимаҳои забони мо низ бо унсурҳои калимасозии англисӣ ҳамроҳ гардида, вожаҳои зиёде, мисли *Persia*, *Persian*, *Persica*, *Persico*, *Perseus*, *Perseid*, *Persea* сохтаанд (10, с. 19-134).

Маълум аст, ки забони англисӣ ба шоҳаи ғарбии забонҳои германӣ мансуб буда, худуди паҳнгардии он басо вусъатнок аст ва бо он дар кишварҳои Британияи Кабир, Ирландия, Америкаи шимолӣ, Австралия, Зеландияи Нав, инчунин дар як қатор мамлакатҳои Осиёву Африқо гуфтугӯ мекунанд. Забони мазкур ба сифати забони расмии Шохигарии Муттаҳидаи Британияи Кабиру Ирландияи шимолӣ, Иёлоти Муттаҳидаи Амрикову Австралия, Зеландияи Нав ва Ирландия (дар Канада дар радиои забони франсавӣ, дар Ирландия дар қатори забони ирландӣ) истифода гардида, баробари ин, чун забони расмии Ҳиндустон (муваққатан), 15

давлати Африқо (Ҷумҳурии Африқои Ҷанубӣ, Ҷумҳурии Федеративии Нигерия, Ҷумҳуриҳои Ганаву Угандаву Кениву Танзания ва м. инҳо) дар гардиш қарор дорад. Хулоса, бо ин забон дар ҷаҳон беш аз 400 млн мардум гуфтугӯ намуда (14, 33), он яке аз забонҳои расмиву коргузори Ташкилоти Давлатҳои Муттаҳида ба шумор меравад.

Маълум аст, ки иқтибос дорои меъёрҳои ба худ хос буда, маҳз аз рӯи онҳо тафовути вомвожаҳоро аз унсурҳои тасодуфии забон ба хубӣ дарк кардан мумкин аст. Аз байни чунин меъёрҳо забоншинос М. Ҳ. Султон дуи онҳоро ҳамчун меъёри асосӣ чудо намудааст: “1. Калима (ё ибораи) иқтибосӣ бояд ба савтиёти забони қарздиҳанда созгор бошад ва ба вижагиҳои маъноӣ ва сарфиву нахвӣи забони қарзгиранда комилан мутобиқат намояд; 2. Дар заминаи калимаи (ё ибораи) иқтибосӣ барои ифодаи падидаҳои дигар вожаҳои дигаре сохта шавад, ки боиси ғанӣ гардидани таркиби луғавӣи забон гардад» (11, 220).

Дар забони тоҷикӣ шумори зиёди иқтибосҳои англисӣ мавҷуд мебошанд, ки онҳо дар ҳуди забони асл аз ҷиҳати сохтор гуногун: содда, сохта, мураккаб ҳастанд, вале баъди ба таркиби луғавӣи забони тоҷикӣ дохилгардиашон ҳамчун вожаҳои содда пазируфта мешаванд. Масалан, тоҷикон унсурҳои луғавӣи англисиасли *чемпионат*, *стюардесса*, *актриса*, *боксер*, *экспортро*, ки дар асл аз ҷиссаҳои *чемпион+ат*, *стюард+есса*, *актр+иса*), *бокс+ёр*, *экс+порт* иборатанд (2, 100-103), ба сифати калимаҳои муқаррарии забон истифода менамоянд.

Лозим ба ёдоварист, ки мо ҳангоми муайян намудани решаи англисӣ доштани гурӯҳе аз воҳидҳои луғавӣ ба бархе фарҳангномаҳои тоҷикиву русӣ таъя намуда (2; 100;), имкони калимасозии чунин вомвожаҳоро низ дар асоси маводи дар онҳо дарҷгардида нишон медиҳем.

Таҳлил ва қиёси маводи гирдомада нишон медиҳад, ки иқтибосҳои англисии дар таркиби луғавӣи забони тоҷикӣ мавҷуда бо иддае аз пасвандҳои калимасоз ва вожаҳои мустақилмаъноӣ тоҷикӣ ҳамроҳ шуда, як силсила калимаҳои сохтаву мураккаб ва тарзи омехтаро ба вучуд овардаанд. Ба чунин вомвожаҳо, пеш аз ҳама, пасвандҳои калимасози *-ӣ*, *-ҷӣ*, *-дон*, *-нок*, *-онӣ* ҳамроҳ шуда, боиси ташаккули вожаҳои нав шудаанд. Албатта, имкони калимасозии пасвандҳои номбурда яхела нест, бо ёрии баъзеи онҳо шумори бештар, бо ҷиссаи дигар теъдоди камтар ва қисми сеюм хеле кам воҳидҳои нави луғавӣ бунёд ёфтаанд. Яке аз чунин пасвандҳо *-ӣ* аст. Бояд гуфт, ки дар забони тоҷикӣ ду пасванди шаклан бо ҳам шабеҳи *-ӣ* вучуд дорад, ки яке исм, дигаре сифат месозад (6, с.115-116) ва ҳар дуи онҳо таърихан сарчашмаҳои гуногундоранд (13, с.215-220). Профессор Ҳасанов А. Дар хусуси гуногунрешагии пасвандҳои мазкур ва баъдан сабаби шакли ягонро гирифтани онҳо чунин навиштааст: “Мавриди тазаккур аст, ки пасванди *-ӣ*- и исмсоз асли худро аз *-ih*-и забони порсии миёна гирифтааст, ки решаи он, дар навбати худ, ба *iya- dwa*- забони эронии бостон мерасад, вале сарчашмаи пасванди *-ӣ*-и созандаи сифати нисбӣ унсури *-ik* (порсии миёнаи ашконӣ) ё *-ig* (порсии миёнаи сосонӣ) ба шумор меояд... Ҳар дуи ин пасванд аз рӯи хусусияти қорбурд ё дараҷаи истифода дар забони даврони Сосониён аз ҳам тафовути кулӣ доштанд. Чунончи, агар вижагии пасванди *-ih* дар истифодаи муштараки он бо асосҳои номии соддаву сохта ва шаклҳои мураккабу таркибии ҷиссаҳои номӣ мушоҳида гардад, пас унсури калимасози *-ik* ё *-ig* яке аз пасвандҳои серистеъмолтарини сифатсози ин даврони инкишофи забони форсӣ-тоҷикӣ ҳисоб мешавад” (13, с.217-218).

Таҳлил нишон медиҳад, ки пасванди мазкур бо вожаҳои англисӣ ҳамроҳ шуда, асосан сифат сохтаанд, дар исмсозӣ онҳо фаъол нестанд. Мо ҳамагӣ як вожаи сохтаи *шефӣ*-ро ба маъноӣ “ӯҳдадорӣи ҷамъиятии муассисае барои ёрии моддӣ додан ба идора, мактаб ё муассисаи дигар” (2, 54; 104, ҷ. 2, 636) пайдо кардем, ки ин пасванд исми маънӣ сохтааст.

-И ва вариантҳои он: *-гӣ*, *-вӣ*, баръақс, ҳамчун пасванди сифатсоз аз сермаънотарин унсурҳои калимасоз ҳисоб ёфта, «...дар сохтани бештар аз бист навъи маъноӣи сифатҳои

нисбӣ иштирок мекунад» (6, 86-87). Воқеан, бо ёрии пасванди мазкур дар забони тоҷикӣ исмҳое бунёд мегарданд, ки онҳо мансубият (интизоми ҳарбӣ), таъинот (хонаи ҷарроҳӣ), маводи шайъсозанда (ҳайкали сангӣ), макон (марди кӯҳистонӣ), замон (кишти баҳорӣ), микдору андоза (манзили духонагӣ), шабоҳат (чашмони ғусфандӣ), ранг (камзӯли чигарӣ), навъ (таъмири аврупой) ва м. инҳоро ифода мекунанд.

Маълум мешавад, ки пасванди мазкур на танҳо дар сохтани вожаҳои нав аз калимаҳои тоҷикӣ ғаълол аст, балки дар бунёди чунин воҳидҳои луғавӣ аз калимаҳои англисӣ низ нақши муҳим дорад. Дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ унсурҳои луғавии *карасинӣ* (бо карасин корқунанда, бо карасин сӯзанда-2, 26; 12, қ. 1, 595), *контейнерӣ* (мансуб ба контейнер, боркашонии контейнерӣ-12, қ. 1, 622), *лейбористӣ* (ҳизби корғариест дар Англия ва баъзе давлатҳои дигар, ки сиёсати ислоҳоти созишкоронаро пеш мебарад-2, 29; 12, қ. 1, 719), *рекордӣ* (он чӣ ба дараҷаи рекорд расидааст, дараҷаи аз ҳама баландтарини коре ё муваффақияте-2, 41; 12, қ. 2, 161), *танкӣ* (мансуб ба танк -2, 46; 12, қ. 2, 308), *телетайпӣ* (ба таври худнависӣ-12, қ. 2, 338) ба назар мерасанд, ки дар онҳо *-ӣ* ҳамчун муодили пасванди русии *-ный, -ский* истифода шудааст.

Маълум аст, ки вожаҳои англисӣ ба забони тоҷикӣ ба воситаи забони русӣ иқтибос гардидаанд, яъне ин воҳидҳои луғавӣ баъди ба забони русӣ воридшавияшон пасвандҳои зикргардидаи русиро қабул кардаанд (мисли *лейбористский, танковый*) ва хангоми тарҷумаашон ба тоҷикӣ тарҷумонҳо онро бо *-ӣ* ифода кардаанд. Калимаҳои *тендерӣ* (мансуб ба тендер, ба воситаи тендер-12, қ. 2, 339), *фолклорӣ* (мансуб ба фолклор -12, қ. 2, 406), *чартерӣ* (марбут ба чартер-12, қ. 2, 539), *комбайнӣ* (2, 27), *конвейерӣ* (2, 27), *стандартӣ* (2, 45), *каучукӣ* (2, 26), *фомилӣ* (навъе аз чой, чои сиёҳ-12, қ. 2, 406) ва м. инҳо низ аз қабилҳои ҳамаин гуна мисолҳои ҳамаанд.

Чунон ки дида мешавад, қариб ҳамаи ин гуна унсурҳои луғавӣ дар забони тоҷикӣ дар шакли ба асл наздик ба кор бурда мешаванд. Вобаста ба ин масъала ин нуктаро зикр кардан зарур аст, ки аксари чунин воҳидҳои луғавӣ ба таркиби луғавии забонамон дар солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ ба воситаи забони русӣ бо нигоҳ дошта шудани хусусиятҳои овозии он забон ворид шудаанд ва ин ҳолат то имрӯз давом дорад. Аз ин ҷиҳат бархе аз забоншиносон таъкид кардаанд, ки “роҳи наҷот аз ин нобасомониҳо дар ҳамаин аст, ки калимаҳои аврупоиҳои чӣ аз тариқи русӣ ва чӣ бо роҳҳои мухталиф аз Шарқ воридшуда мутобиқи меъёрҳои талаффузи худ забони тоҷикӣ тағйир дода шуда, бо калимаҳои худӣ ҳамранг гардонида шаванд” (6, 257). Чанд сол муқаддам мафҳуми “мансуб ба парламент” бо калимаи *парламентӣ* ифода карда мешуд (2, 39; 12, қ. 2, 76), вале баъдан онро ба гунаи *порлумонӣ* зикр намуданд (12, қ. 2, 76), ки, ба назари мо, ҳамаин шакли охираш ба меъёри талаффузи забонамон мувофиқ аст.

Дигар аз пасванди калимасозии ба вожаҳои англисӣ ҳамроҳшаванда *-чӣ* аст. Дар бораи мансубияти забонии пасванди мазкур забоншинос Д.Саймиддинов далели фаровоне оварда навиштааст, ки *-чӣ* дар асл ба туркӣ мансуб буда, дар тӯли дуру дарози истифодааш на танҳо дар ин ё он забонҳои алоҳидаи эронӣ, балки дар аксари забонҳои миёнаву (монанди порсии миёна, суғдӣ) нави эронӣ (мисли форсии муосир, дариҳои Афғонистон, ларӣ), ҳатто яке аз забонҳои ҳиндуаврупой, яъне арманӣ мавриди истифода қарор доштааст (9, 116-118). Масалан, *ӯ* дар як маврид менависад, ки «пасванди *-чӣ* дар забони тоҷикӣ бо таъсири забонҳои туркӣ-ӯзбекӣ бар ивази қолабҳои асили суннатии воҷасозӣ тавсия пайдо карда, аз ин роҳ луғоту истилоҳоти фаровоне бо ин пасванд дар забони тоҷикӣ ворид гардидаанд» (9, 116).

Муҳаққиқони алоҳида рочей ба тафовути *-чӣ* аз *-гар* таваккуф намуда овардаанд, ки “*-чӣ* мисли *-гар* касбу машғулиятро фаҳмонад ҳам, бештар машғулият бо кореро не, балки

машғулият бо чизеро мефаҳмонад” (15, 170), дар ҳолати сунъисохт баромадани иддае аз калимаҳои бо *—ҷӣ* сохташаванда истифодаи пасванди *—гар* ё калима бехтар аст (8, 8).

Воқеан, ин пасванд ба вожаҳои англисӣ ҳамроҳ гардида, калимаҳои сохтааст, ки шугли касеро ба чизе нишон медиҳанд. Унсурҳои луғавии *бокҷӣ* (12, ҷ. 1, 223), *комбайнҷӣ* (2, 27), *тракторҷӣ* (2, 48) мисоли ҳамин гуна калимаҳои мебошанд.

Ба назари мо, як қисми чунин воҳидҳои луғавӣ дар доираи гуфтугӯ бештар ба кор мераванд. Ин аст, ки дар баъзе фарҳангномаҳои тафсири шифоҳӣ будани онҳо махсус қайд шудааст. Чунончи, *танкҷӣ* аз ҷумлаи ин гуна вожаҳо ба шумор меравад (12, ҷ. 2, 308).

Пасванди *—дон*, ки яке аз унсурҳои қадими тоҷикӣ ба шумор омада, ҳанӯз дар забони порсии миёна дар калимасозӣ ширкат дошт ва дар “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ дар таркиби чанд вожа ба назар расида, имрӯз низ бо ёрии он беш аз панҷоҳ калимаи сохта дида мешавад (5, 63- 64), баъзан ба унсурҳои луғавии англисӣ низ ҳамроҳ гардида, вожаи навро сохтааст. Чунончи, калимаи *карасиндон* (зарф барои андохтани карасин 2, 26; 12, ҷ. 1, 590) аз қабилҳои ҳамин гуна воҳидҳои луғавӣ аст.

Тавре ки дида мешавад, баъзан чунин морфемаҳои калимасоз, ки дар асл аз вожаҳои мустақилмаъно ба вучуд омадаанд, то андозае семантикаи худро нигоҳ доштаанд. Масалан, пасванди *—дон* дар забони форсии миёна дар шакли *—dān*, форсии қадим ба гунаи **-dāna-* ҷойгоҳ, “макон” (ҳиндуаврупоӣ **dhē-no-*) ба кор рафта, аз решаи *dā-* “ниҳодан, қарор додан” сарчашма гирифтааст. Ҳанӯз дар даврони қадим бо *—дон* сохташавии вожаи *daiva-dāna-* мушоҳида мешавад, ки маънои “ҷойгоҳи девон, маъбади девон, бутқада”-ро дошт.

—Бон, ки шакли форсии миёнаи он *—bān*, гунаи қадимаш **pāna-* ё **pāvan-* аст, низ ба қатори ҳамин гуна унсурҳои мансуб аст. Ҳоло дар забони тоҷикӣ ҳамроҳгардии пасванди мазкур ба вожаи англисии *лифт* ва бунёдшавии калимаи *лифтбон* (он ки мутасаддии кори лифт мебошад-12, ҷ. 1, 723) ба назар мерасад.

Ҳамин тариқ, имрӯз дар забони тоҷикӣ бо ёрии баъзе пасвандҳои дигар ва вожаҳои англисиасл низ ба вучуд омадани калимаҳои сохта дида мешаванд. Ба қатори чунин унсурҳои калимасоз метавон *—онӣ* (дар калимаи *стандартонӣ* “ба меъёр даровардан, ба навъи махсуси ҷавобгӯи меъёри муайян ҷудо кардан”-3, ҷ. 2, 266), *—нок* (дар вожаи *каучукнок*-1, 26) ва м. инҳоро дохил намуд, ки бо онҳо аҳён-аҳён воҳидҳои луғавии нав сохта шудаанд.

Нақши калимаҳои англисӣ дар ташаккули калимаҳои мураккаби тоҷикӣ низ гоҳ барҷаста ва гоҳ хира ба назар мерасад. Дар забони тоҷикӣ калимаҳои мураккаби аз ду исм ё исму сифат сохташудае, ки яке аз ҷузъҳои вожаҳои англисӣ ҳастанд, хеле кам мушоҳида мешаванд. Дар чунин қолабҳо мо аз фарҳангномаҳои тафсирии тоҷикӣ бунёдгардии унсурҳои луғавии *карасинлампа* “ҷароғи карасинӣ” (12, ҷ. 1, 590) ва *футболдӯст* (2, 85)-ро пайдо намудем. Маълум мешавад, ки вожаҳои англисӣ дар қолабҳои номбурда имкони басо маҳдуди васлшавӣ доранд. Баръакс, чунин калимаҳои қолаби исм+асоси замони ҳозираи феъл имкони нисбатан васеи баҳамой доранд. Дар қолаби мазкур одатан вожаҳои англисӣ ба сифати ҷузъи аввал ба кор рафта, ҳамчун ҷузъи дуюм бештар асоси замони ҳозираи феълҳои бозидан, рондан истифода мешаванд. Калимаҳои мураккаби *баскетболбоз* «бозигари баскетбол» (2, 64; 12, ҷ. 1, 150), *волейболбоз* «бозигари волейбол» (2, 65; 12, ҷ. 1, 282), *гандболбоз* «бозигари гандбол» (12, ҷ. 1, 298), *теннисбоз* «бозигари теннис» (2, 84; 12, ҷ. 2, 339), *футболбоз* (2, 104, ҷ. 2, 413), *хоккейбоз* “иштирокчи дар бозии хоккей” (12, ҷ. 2, 443), *комбайнрон* «ронандаи комбайн» (12, ҷ. 1, 619), *танкрон* «ронандаи танк» (12, ҷ. 2, 308), *троллейбусрон* «ронандаи троллейбус» (12, ҷ. 2, 354) аз ҷумлаи ҳамин гуна мисолҳои мебошанд.

Ба дигар феълҳои тоҷикӣ пайвастгардии унсурҳои луғавии англисӣ хел кам ба назар мерасад. Дар чунин мавридҳо баъзан истифодашавии асоси замони ҳозираи феълҳои *кашидан*, *задан*, *шикастан*, *шинохтан* мавриди истифода қарор гирифтаанд: *контейнеркаш* “мошини махсуси контейнеркашӣ” (12, ҷ. 1, 622), *танкзан* «бо танк задан, аслиҳаи танкзанӣ» (12, ҷ. 2, 308), *танксоз* «созандаи танк, мутахассиси соҳаи танксозӣ» (12, ҷ. 2, 308), *танкшикан* “нобудкунандаи танк” (12, ҷ. 2, 308), *фолклоршинос* «мутахассиси эҷодиёти даҳони халқ» (2, 85; 12, ҷ. 2, 406) дида мешаванд.

Ба ҷуз калимаҳои мураккаб дар забони тоҷикӣ навъи махсуси вожаҳои ба назар мерасанд, ки онро муҳаққиқон “усули омехтаи калимасозӣ” ном бурдаанд (3, 125). Сабаби чунин ном гирифтани ин гурӯҳи унсурҳои луғавӣ аз он иборат аст, ки дар онҳо дар як вақт васлгардии асосҳо ва ширкати пасвандҳо ба амал меояд. Ин гуна калимаҳо одатан аз ҷиҳати мансубияташон ба ҳиссаҳои нутқ исм буда, хусусияташон аз он иборат аст, ки ба ду ё зиёда асос ва вандҳои калимасоз ҷудо мешаванд. Дар чунин калимаҳои тоҷикӣ ба сифати ҷузъи дуҷум фақат асоси замони ҳозираи феълҳо иштирок намуда, ҳамчун ҷузъи нахуст корбурди исм, ҷонишини нафсии худ, истифодаи яқояи пешоянду исм ба мушоҳида мерасад. Дар қолаби шумораву исм ва пасвандҳои алоҳида бунёдгардии ин гуна воҳидҳои луғавӣ низ дида мешаванд. Агарчи дар вазифаи вандҳои калимасозии чунин вожаҳо пасвандҳои *-ӣ*, *-ак*, *-а*, *-ҷӣ* ба кор мераванд (3, 125-126), вале аз ҳама бештар дар чунин мавридҳо пасванди *-ӣ* нақши шоиста дорад.

Таҳлил ва муқоисаи ташаккули чунин воҳидҳои луғавӣ аз вожаҳои англисӣ тоҷикӣ моро ба чунин натиҷа овард, ки онҳо асосан дар қолаби исм+асоси замони ҳозираи феъл+ӣ ба вучуд омадаанд. Сарчашмаи ин гуна унсурҳои луғавӣ одатан таркиб ё ибора ҳастанд. Барои ба калима табиллабӣи чунин қолбаҳои нахвӣ нақши пасванди *-ӣ* басо калон аст. Ин аст, ки Л. С. Пейсиков пасвандҳое чун “*-ӣ*”-ро «пасвандҳои ибораро ба калима табилдиханда» номидааст (7, 90).

Дар қолаби ишорагардида дар забони тоҷикӣ калимаҳои омехтасохти теннисбозӣ (2, 84; 12, ҷ. 2, 339), футболбозӣ (2, 85; 12, ҷ. 2, 413), хоккейбозӣ-чавгонбозии рӯи ях (12, ҷ. 2, 443), танкронӣ (12, 308), тракторронӣ (12, ҷ. 2, 354), тунелсозӣ (12, ҷ. 2, 356), фолклоршиносӣ (2, 85; 12, ҷ. 2, 406) ташаккул ёфтаанд.

Бояд гуфт, ки қариб ҳамаи чунин калимаҳо дар забони тоҷикӣ танҳо ба як маъно мушаххас ба кор мераванд, вале баъзан дар ифодаи ду маъно истифодагардии чунин вожаҳо низ ба мушоҳида мерасанд. Воҳидҳои луғавии *баскетболбозӣ* (1.бозии баскетбол; 2.машғулияти баскетболбозон-2, 64; 12, ҷ. 1, 150), *волейболбозӣ* (1.бозии волейбол; 2.мансуб ба волейбол; майдончаи волейболбозӣ-2, 65; 12, ҷ. 1, 282) аз ҷумлаи ҳамин гуна калимаҳо ҳастанд.

Ҳамин тавр, иқтибосҳои англисии дар забони тоҷикӣ мавҷуда на танҳо барои ифодаи маъноҳои мухталиф ба кор рафтаанд, балки онҳо боз дар сохтасавии калимаҳои сохтаву мураккаб ва вожаҳои омехтасохт низ нақши сазовор дошта, ба ин восита таркиби луғавии забони тоҷикиро бой гардониданд.

Аз байни пасвандҳои калимасозии тоҷикӣ ба вожаҳои англисӣ пасвандҳои *-ҷӣ*, *-дон*, *-ӣ*, *-бон*, *-онӣ*, *-нок* ва ғайраҳо ҳамроҳ шуда, гурӯҳи муайяни воҳидҳои луғавиро сохтаанд.

Калимаҳои мураккаб бошанд, асосан дар қолаби исм+исм, исм+сифат, исм+асоси замони ҳозираи бархе аз феълҳо, мисли *бозидан*, *задан*, *рондан*, *шикастан*, *шинохтан* ва монанди инҳо сохта шудаанд.

Аз байни қолабҳои вожаҳои омехтасохт калимаҳои англисӣ асосан дар қолаби исм+асоси замони ҳозираи феъл+ӣ бо феълҳои алоҳидаи тоҷикӣ ба ҳам омада, якҷанд воҳиди луғавии нав ба вучуд овардаанд.

Пайнавишт:

1. Аракин В. Д. История английского языка. – Москва: ФИЗМАТЛИТ, 2003. - 272 с.
2. Бобомуродов Ш., Мӯъминов А. Лугати мухтасари калимасозии забони адабии тоҷик. – Душанбе: Маориф, 1983. 116с.
3. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Ҷилди 1. – Душанбе: Дониш, 1985.- 355 с.
4. Мамадназаров А. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ. – Душанбе: Эр-граф, 2011.- 1015 с.
5. Маҷидов Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик. Ҷилди 1. Лугатишиносӣ. – Душанбе: Девашич, 2007.
6. Маҷидов Ҳ. Сеҳри сухани форсии тоҷикӣ. – Душанбе: Дақиқӣ, 2014. – 351с.
7. Пейсиков Л. С. Очерки по словообразованию персидского языка. – Москва: Изд-во Московского ун-та, 1973. - 198 с.
8. Расторгуева В. С., Д. И. Эдельман. Этимологический словарь иранских языков / В. С. Расторгуева, Д. И. Эдельман. – Москва: Восточная литература, 2000. – Т.1,327 с.; 2003. – Т. 2, 503 с.; 2007. – Т. 3, 493 с.; 2011.- Т.4, 411 с.; 2015.- Т.5, 566 с.
9. Саймиiddинов Д. Корбурди пасванди –чӣ дар забони тоҷикӣ//Паҷӯиҳои забонишиносӣ/Д.Саймиiddинов. –Душанбе: Шарқи озод, 2013. – С.114-126.
10. Саҷодия М. А.Вожаҳои эронӣ дар забони англисӣ. Чопи нахуст, Техрон, 1364. - 244 с.
11. Султон М. Ҳ. Ташаккул ва тақомули истилоҳоти илмии форсӣ-тоҷикӣ. – Душанбе: Дониш, 2008.- 334 с.
12. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Зери таҳрири Назарзода С. Ва дигарон. Ҷилдҳои 1 (949 с.); 2 (944 с). – Душанбе, 2008.
13. Ҳасанов А. Таҳаввули таърихии вожаҳои тоҷикӣ. – Хуҷанд: Ношир, 2017.- 275с.
14. Швейцар А.Д. и др. Английский язык//Лингвистический энциклопедический словарь. – Москва: Советская энциклопедия, 1990. – С.33-34.
15. Шукуров М. Часпаки –гар ва –чӣ//Забони мо ҳастии мост. –Душанбе: Маориф, 1991. – С.167-178.
16. Montgomery W.W. The influens of Islam of Medieval Europe. Edinburgh at the University press / W.W. Montgomery. – 1972. – 125p.

Reference Literature:

1. Arakin V.D. The History of the English Language. - M.: PHYZMATHLIT, 2003. - 272 pp.
2. Bobomurodov Sh., Muminov A. Concise Dictionary of Word-Formation of the Tajik Literary Language. - Dushanbe: Education, 1983. – 116 pp.
3. Grammar of Modern Tajik Literary Language. - V.1. – Dushanbe: Knowledge, 1985. - 355 pp.
4. Mamadnazarov A. English-Tajik Dictionary. –Dushanbe: Er-Graf, 2011. - 1015 pp.
5. Maljido N. Modern Tajik Literary Language. - V.1. Linguistics. - Dushanbe: Devashtich, 2007.
6. Majidov N. Magic of the Tajik-Persian Language. - Dushanbe: Precision, 2014. – 351 pp.
7. Peisikov L.S Essays on Word-Formation of the Persian Language. - M.: Publishing-house of Moscow University, 1973. - 198 pp.
8. Rastorgueva V.S. Etymological Dictionary of Iranian Languages / V. S. Rastorgueva, D. I. Edelman. - M.: Oriental Literature, 2000. - V. 1. - 327 pp.; 2003. - V. 2. - 503 pp.; 2007. - V. 3. - 493 pp.; 2011. - V.4. - 411 pp .; 2015. - V.5. - 566 pp.
9. Saymiddinov D. The Use of the Suffix -chi in the Tajik Language // Linguistic Studies / D. Saimiddinov. - Dushanbe: Freedom of the Orient. 2013. - pp. 114 - 126.
10. Sajjodiya M. A. Iranian Words in English. The first edition, - Tehran, 1364. – 244 pp.

11. Sultan M. H. *Formation and development of Persian-Tajik Scientific Terminology.* – Dushanbe: Knowledge, 2008. - 334 pp.
12. *Interpretative Dictionary of the Tajik Language. Edited by Nazarzoda S. et alia.* - V.1 (949 pp.) - 2 (944 pp.). - Dushanbe, 2008.
13. Hasanov A. *Historical Evolution of Tajik Words.* - Khujand: Publisher, 2017. – 275 pp.
14. Shveitsar A.D. et alia. *The English Language // Linguistic Encyclopedic Dictionary.* - M.: Soviet Encyclopedia. 1990. – pp. 33-34.
15. Shukurov M. *Suffixes -gar and -chi // Our Language Is our Existence.* - Dushanbe: Enlightenment, 1991. - pp. 167-178.
16. Montgomery W.W. *The Influence of Islam over Mediaeval Europe.* Edinburgh University Press / W.W. Montgomery. – 1972. – 125 pp.